

УДК 347.158

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.4.7>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АБОРТІВ В УКРАЇНІ: МАЙБУТНІ ПЕРСПЕКТИВИ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ МЕТОДУ ШТУЧНОЇ МАТКИ

Постановка проблеми. Про можливість розвитку плоду поза організмом матері згадувалось ще у працях вчених XVI століття [1, с. 515]. Незважаючи на те, що науці й досі невідомі успішні експерименти з виношування дитини у штучній матці, досягнення науковців свідчать про те, що в недалекому майбутньому метод штучної матки вже не буде фантастикою. Впровадження названого методу, безперечно, вплине на правове регулювання проведення абортів з огляду на низку причин, як-от: необхідність переосмислення волі чоловіка щодо абортів плоду, який розвивається у штучній матці; встановлення законодавчої заборони на зупинення розвитку плоду після певного строку тощо. Всі ці питання потребують детального вивчення з позицій права та біоетики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням правового регулювання штучного переривання вагітності присвячено чимало досліджень учених-цивілістів, а також представників доктрини конституційного права, теорії права та кримінального права. Відповідні питання досліджувалися Р. Стефанчуком, В. Чечерським, Н. Короткою, С. Булецою, О. Кохановською та іншими вченими. Що ж до правового регулювання застосування технології штучної матки, відповідні проблеми аналізувались у працях іноземних науковців: Дж.Е. Шульц, Д.Т. Райбера, М. Абекассіс, Дж. Дальзелл та ін. Незважаючи на актуальність питань, пов'язаних із застосуванням зазначеної технології і необхідністю внесення змін і доповнень до норм чинного законодавства України щодо штучного переривання вагітності, ці питання в науці цивільного права залишаються малодослідженими.

Мета статті. Метою цієї наукової розвідки є розробка можливих пропозицій про внесення змін до норм чинного законодавства для встановлення правил зупинення розвитку плоду, який знаходиться у штучній матці. Відповідні норми мають належним чином охороняти і захищати права майбутніх батьків та інтереси ще не народженої дитини.

Виклад основного матеріалу. Першим публічним і відомим експериментом із застосування технології штучної матки є експеримент, проведений у 1997 році професором університету Юнтендо Йошинорі Кувабара. За словами професора Кувабара, йому вдалося протягом трьох тижнів підтримувати

життя ембріонів кози в заповненій амніотичною рідиною пластиковій ємності, до якої були під'єднані прилади, що забезпечували надання ембріонам необхідних речовин [2]. У 2002 році доктору Хунг-Чінг Ліу з Центру репродуктивної медицини та безпліддя університету Корнелл вдалося підтримувати життєздатність ембріонів людини протягом шести днів, помістивши їх у матку, створену із штучно вирощених клітин ендометрію [3]. У 2017 році у Клініці дитини в Філадельфії вчені помістили ембріони кози до т. зв. «біомішка» з двома трубками, через одну з яких до пристрою подавалась амніотична рідина, а через іншу забезпечувався її відтік. Експеримент тривав протягом чотирьох тижнів, у результаті якого вчені дістали з біомішка життєздатних козенят [4]. Ще один успішний експеримент із використанням ембріонів вівці мав місце у 2019 році в Австралії із застосуванням т. зв. «платформи EVE» [5]. Такі досягнення у сфері репродуктивної медицини свідчать про те, що метод штучної матки має значний потенціал у виношуванні зачатих, але не народжених дітей. У науковій літературі панує думка, що технологію штучної матки використовуватимуть не для *повного ектогенезу*¹ (тобто поміщення ембріону до штучної матки з моменту зачаття), а для *часткового ектогенезу* (коли виношування дитини починається природним шляхом і плід переносить до штучної матки на певній стадії розвитку) для рятування передчасно народжених дітей. Викладене свідчить про те, що питання впровадження досліджуваної технології, в тому числі і в Україні, – це лише питання часу, до того ж застосування відповідної технології потребує адекватного правового регулювання. На нашу думку, з метою охорони інтересів зачатих, але не народжених дітей, які розвиваються у штучній матці, на особливу увагу заслуговує вирішення питання штучного зупинення розвитку таких дітей. Оскільки в чинному українському законодавстві відсутні норми, які містили би правила застосування технології штучної матки та абортів плоду, що розвивається таким чином, актуальним є питання щодо їх розробки і прийняття.

В іноземній доктрині вже давно точаться дискусії про вплив методу штучної матки на законодавство

¹ Під терміном «ектогенез» у цій науковій розвідці автор розуміє розвиток плоду людини у штучному середовищі поза людським організмом.

про переривання вагітності. Наприклад, як зазначається в американській доктрині, впровадження технології штучної матки може призвести до повної заборони абортів та нівелювання будь-якого інтересу жінки у припиненні вагітності [6, с. 345]. Так, у судовій практиці Сполучених Штатів Америки застосовується теорія «життєздатності» плоду для визначення допустимості переривання вагітності. Ця теорія була розроблена в судовій практиці: у хрестоматійній справі *Roe v. Wade*, яка розглядалася Верховним Судом США у 1973 році, встановлено, що право на приватність жінки було порушене законодавчою заборонаю проводити аборти у штаті Техас. Проте, як констатовано судом, право жінки на штучне переривання вагітності не є абсолютним і держава має право врегульовувати порядок проведення абортів із певного тижня розвитку, оскільки, на думку суду, приблизно з кінця першого триместру вагітності майбутня дитина вже має потенціал народитися «життєздатною» [7]. У доктринальних джерелах досить давно панує думка, що правило про заборону абортів із моменту, коли плід є життєздатним, потребуватиме перегляду через впровадження технології штучної матки, оскільки в теорії ембріон можна буде помістити до штучної матки з моменту зачаття і плід буде визнаватись життєздатним у будь-який момент [6, с. 345].

В українській доктрині вплив методу штучної матки на норми законодавства про переривання вагітності ще не аналізувався. Питання штучного переривання вагітності в Україні врегульовано ст. 281 Цивільного кодексу України [8], відповідно до частини шостої якої штучне переривання вагітності, якщо вона не перевищує дванадцяти тижнів, може здійснюватися за бажанням жінки. У випадках, встановлених законодавством, штучне переривання вагітності може бути здійснене в разі вагітності від дванадцяти до двадцяти двох тижнів. Перелік обставин, що дозволяють переривання вагітності після дванадцяти тижнів вагітності, визначений постановою Кабінету Міністрів України «Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України» [9]. Нормативно встановлений бар'єр для проведення процедури штучного переривання вагітності пояснюється тим, що *народження плоду після 22-го тижня вагітності називається пологами*. За клінічним протоколом «Передчасні пологи» [10], передчасними пологами визнаються пологи зі спонтанним початком, прогресуванням пологової діяльності та народженням плода масою більш 500 г у терміні вагітності з 22 тижнів до 37 тижнів. Іншими словами, чинне законодавство України визнає плід на 22 тижні гестації *можливим суб'єктом права і з огляду на необхідність збереження можливих суб'єктивних прав у разі живонародження дитини забороняє проведення абортів після 22-го тижня*. Законодавець тим самим забезпечив дотримання справедливого балансу прав та інтересів майбутньої матері і ненародженої дитини.

Актуальним є також питання про необхідність отримання згоди генетичного батька дитини на аборт плоду, що розвивається у штучній матці. Чинним за-

конодавством згода будь-кого, крім повнолітньої вагітної жінки, для проведення штучного переривання вагітності не вимагається. Таке правило цілком відповідає рекомендаціям Всесвітньої охорони здоров'я, згідно з якими згода будь-якої третьої особи не має бути умовою надання вагітній жінці медичної допомоги зі штучного переривання вагітності. Необхідність надання такої згоди чоловіком, батьками (або одним з них) або лікарями може порушувати право на приватність та доступ жінки до медичної допомоги. Однак заради дотримання прав неповнолітніх та малолітніх відповідні законодавчі правила мають заохочувати, проте не вимагати, залучення батьків [11, с. 95]. Ймовірно, такий підхід зумовлений тим, що саме вагітна жінка піддається посиленому фізичному, емоційному та психологічному впливу у зв'язку з вагітністю і тому тільки її воля має враховуватися стосовно припинення вагітності. Незважаючи на це, низка вчених дотримується думки щодо необхідності повідомлення чоловіка про намір штучного переривання вагітності або навіть отримання його згоди для проведення такої процедури. Зокрема, В. Петренком пропонувалося доповнити Основи законодавства України про охорону здоров'я ст. 50-2 під назвою «Відповідальне материнство та батьківство», за якою «чоловік має бути поінформований про прийняте дружиною рішення щодо проведення операції штучного переривання вагітності» [12]. На нашу думку, технологія штучного переривання вагітності змінить підхід до абортів плоду, оскільки *якщо плід було поміщено до штучної матки з моменту зачаття*, видається, що *згоду на зупинення розвитку плоду мають давати батьки, а не тільки мати*. У зв'язку з цим на практиці може виникнути чимало проблем, оскільки незрозуміло, як бути, якщо, наприклад, мати проти подальшого розвитку дитини, а батько не дає згоди на аборт плоду? З одного боку, якщо один із батьків бажає продовження виношування дитини у штучній матці, абортів плоду може завдати йому страждань. Проте, як свідчать соціологічні дослідження, жінки, які бажають перервати вагітність, роблять це не для того, щоб перестати бути вагітними, а й з огляду на відсутність бажання мати дитину. Таким чином, народження дитини всупереч волі одного з батьків порушуватиме його репродуктивне право не мати дітей [13, с. 887]. Такі міркування були висловлені у відомій справі *Evans v. United Kingdom*, що розглядалася Європейським судом із прав людини. За обставинами справи, хвора на рак 35-річна заявниця, вирішила кріоконсервувати ембріони, зачаті з її партнером. Перед зачаттям ембріонів заявниця усвідомлено не залишила жодної незачатої яйцеклітини, а також була поінформована про те, що її партнер в будь-який час може відкликати свою згоду на імплантацію ембріонів. Після курсу хімотерапії партнер заявниці повідомив про небажання мати спільну дитину, що спонукало заявницю звернутися до суду, бажаючи імплантувати ембріони попри відсутність згоди партнера. Заявниця посилалася на те, що імплантація кріоконсервованих ембріонів – це її єдиний шанс народити генетично рідну дитину. Вирішуючи

справу, Європейський суд із прав людини зробив висновок про відсутність порушення права заявниці на повагу до приватного та сімейного життя, оскільки її право на материнство не може мати перевагу над правом чоловіка не бути батьком [14]. Схожу аргументацію можна використати стосовно абортів плоду, що розвивається у штучній матці, якщо хоча б один із генетичних батьків не бажає народження дитини. За відповідних обставин, скоріш за все, розвиток плоду у штучній матці має бути перерваний. Такий наслідок може мати місце в результаті як одноосібного рішення майбутнього батька, так і одноосібного рішення майбутньої матері. На нашу думку, дозволяти абортів плоду слід до 22-го тижня розвитку оскільки, як було зазначено раніше, з 22-го тижня розвитку плід має велику імовірність народитись живим.

У разі *часткового ектогенезу* в іноземній доктрині пропонується враховувати лише бажання жінки на припинення розвитку плоду, оскільки якщо вагітність почалась природним шляхом, саме жінка піддавалася посиленому фізичному, емоційному та психічному впливу і мають діяти правила, встановлені для штучного переривання звичайної вагітності [13, с. 888]. На нашу думку, такий підхід є виправданим, проте здійснення права на аборт відповідного плоду має дозволятися до 22-го тижня його розвитку з висловлених раніше міркувань.

В американській науковій літературі висловлювалася думка, що абортів плоду, який розвивається у штучній матці, за бажанням майбутніх батьків не має дозволятися законодавством. На думку Д.Е. Шульц, відповідна заборона змусить майбутніх батьків відповідально ставитися до рішення народити дитину, враховуючи, в тому числі, ризики народження дитини з вадами розвитку [13, с. 904]. На нашу думку, абортів плоду, що розвивається у штучній матці, все ж таки має дозволятися законодавцем. Хоча відповідна заборона могла б сприяти зростанню кількості населення, в чому зацікавлена кожна держава, на нашу думку, вона, по-перше, унеможливила би реалізацію права не бути батьком або матір'ю – одного з фундаментальних прав людини, визнаних у практиці Європейського суду з прав людини. По-друге, така заборона суперечила би біоетичному принципу пріоритету людини, визнаному на міжнародному рівні. За приписами ст. 2 Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини (що нератифікована в Україні) [15], інтереси та благополуччя окремої людини превалюють над виключними інтересами усього суспільства або науки.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Застосування методу штучної матки потребуватиме внесення змін до норм чинного законодавства щодо штучного переривання вагітності. За повного ектогенезу (тобто коли ембріон розвивається виключно у штучній матці) доцільним видається встановлення правила, за яким припинення розвитку плоду може мати місце до 22-го тижня і можливе за наявності волевиявлення одного з майбутніх батьків або обох з них. У разі часткового ек-

тогенезу припинення розвитку плоду може відбуватися за бажанням генетичної матері і теж може мати місце до 22-го тижня розвитку плоду. Законодавство не має встановлювати заборони на аборт плоду, що розвивається у штучній матці, оскільки відповідна заборона унеможливить здійснення репродуктивних прав осіб (зокрема, здійснення правомочності не мати генетично рідних дітей) і порушуватиме міжнародно визнаний принцип пріоритету людини. Застосування методу штучної матки потребуватиме в майбутньому не лише необхідності внесення змін до чинного законодавства щодо штучного переривання вагітності, а й вирішення інших проблемних питань: визначення правової природи договору, на підставі якого здійснюватиметься використання методу штучної матки; встановлення правил про відповідальність за порушення відповідного договору та вивчення низки інших проблемних питань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Reiber D.T. The Morality of Artificial Womb Technology. *The National Catholic Bioethics Quarterly*. 2010. Autumn. P. 515–527. URL: 10.5840/ncbq201010332 (дата звернення: 18.11.2020).
2. Artificial womb can sustain goat fetus for up to 3 weeks. *Chicago Tribune by Tribune News Services*. July 20, 1997. URL: <https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-1997-07-20-9707200081-story.html> (дата звернення: 18.11.2020).
3. McKie. R. Men redundant? Now we don't need women either. *The Guardian*. February 10, 2002. URL: <https://www.theguardian.com/world/2002/feb/10/medicallscience.research> (дата звернення: 18.11.2020).
4. Couzin-Frankel J. Fluid-filled “biobag” allows premature lambs to develop outside the womb. *ScienceMag*. April 25, 2017. URL: <https://www.sciencemag.org/news/2017/04/fluid-filled-biobag-allows-premature-lambs-develop-outside-womb> (дата звернення: 18.11.2020).
5. Usuda H., Watanabe S., Saito M., Sato S., Musk G.C., Fee E., Carter S., Kumagai Yu., Takahashi T., Kawamura S., Hanita T., Kure S., Yaegashi N., Newnham J.P., Kemp M.W. Successful use of an artificial placenta to support extremely preterm ovine fetuses at the border of viability. *Original Research Obstetrics*. 2019. Volume 221, issue 1. P. 69.E1 – 69.E17.
6. Dalzell J. The impact of Artificial Womb Technology on Abortion Jurisprudence. *William & Mary Journal of Race, Gender and Social Justice*. 2019. Volume 25, Issue 2. P. 327–351. URL: <https://scholarship.law.wm.edu/wmjowl/vol25/iss2/4/> (дата звернення: 18.11.2020).
7. Roe v. Wade law case. URL: <https://www.britannica.com/event/Roe-v-Wade> (дата звернення: 18.11.2020).
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 18.11.2020).
9. Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2016 року № 144 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/144-2006-п#Text> (дата звернення: 18.11.2020).
10. Про затвердження клінічних протоколів з акушерської та гінекологічної допомоги : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 31 грудня 2004 р. № 676 / Міністерство охорони здоров'я України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0676282-04#Text> (дата звернення: 18.11.2020).

11. Safe abortion: technical and policy guidance for health systems. 2nd edition. 2012. 123 p. URL: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/70914/9789241548434_eng.pdf;jsessionid=27075C9D83AA2D40BEECC2930C6B105?sequence=1 (дата звернення: 18.11.2020).

12. Петренко В. Правове регулювання штучного переривання вагітності в Україні: цивільний та кримінально-правовий аспекти. URL: <https://lh.pl.court.gov.ua/sud1617/pres-centr/news/182734/> (дата звернення: 18.11.2020).

13. Schultz J.H. Development of Ectogenesis: How Will Artificial Wombs Affect the Legal Status

of a Fetus or Embryo? *Chicago-Kent Law Review*. 2009. Volume 84, issue 3. P. 877–906. URL: <https://scholarship.kentlaw.iit.edu/cklawreview/vol84/iss3/14> (дата звернення: 18.11.2020).

14. Evans v. United Kingdom: Grand Chamber Judgment. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{"fulltext":\["evans"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-80046"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{) (дата звернення: 18.11.2020).

15. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину від 4 квітня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text (дата звернення: 18.11.2020).

Москаленко К.В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АБОРТІВ В УКРАЇНІ: МАЙБУТНІ ПЕРСПЕКТИВИ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ МЕТОДУ ШТУЧНОЇ МАТКИ

Дослідження присвячено майбутнім перспективам правового регулювання зупинення розвитку плоду у зв'язку із застосуванням методу штучної матки. Про такі перспективи автор дійшов висновку через те, що у 2017 та 2019 роках вченим вдалось підтримати життєздатність ембріонів тварин за допомогою штучно створених пристроїв – «біомішка» та «платформи EVE» – і це свідчить про можливість у майбутньому виношування людини із застосуванням штучної матки. Отже, забезпечення належної охорони і захисту інтересів плоду, що розвивається у штучній матці, потребуватиме запровадження правил щодо його абортів і, звичайно, внесення необхідних змін і доповнень до норм чинного законодавства. За пропозицією автора, в разі повного ектогенезу (тобто коли ембріон розвивається винятково у штучній матці) доцільним є встановлення правила, за яким припинення розвитку плоду може мати місце до 22 тижня його розвитку і можливе за наявності волевиявлення одного з майбутніх батьків або обох з них. За часткового ж ектогенезу припинення розвитку плоду може мати місце за бажанням генетичної матері і теж лише до 22 тижня розвитку плоду. Норми чинного законодавства не мають містити заборону на аборт плоду, що розвивається у штучній матці, з огляду на міжнародно визнаний принцип пріоритету інтересів окремої людини над інтересами людства, а також з огляду на те, що така заборона унеможливить здійснення репродуктивних прав осіб (зокрема, здійснення правомочності не мати генетично рідних дітей).

Ключові слова: метод штучної матки, аборт плоду, згода чоловіка на проведення штучного переривання вагітності, репродуктивні права, практика Європейського суду з прав людини, біоетичний принцип пріоритету людини.

Moskalenko K.V. LEGAL REGULATION OF ABORTIONS IN UKRAINE: FUTURE PERSPECTIVES IN TERMS OF ARTIFICIAL WOMB'S APPLICATION

The article is dedicated to the future perspectives of legal regulation of abortion of the foetus connected with the application of the artificial womb technology. The technology was spoken about already in 16th century and the first experiments involving the foetuses of goats and even human embryos started in 1997. The author observes that in 2017 and 2019 the scientists managed to maintain the viability of embryos of sheep and goat with the help of artificially created devices – “biobag” and “EVE platform” – and such experiments evidence the possibility of gestation of human foetuses in artificial wombs in the nearest future. Therefore, it will be necessary to ensure the due protection of the interests of the unborn child by means of drafting and adoption of the relevant rules on its abortion and, of course, amending the current Ukrainian legislation.

The author suggests that in case of *full ectogenesis* (i.e. when the embryo is developed in the artificial womb from the moment of its conception) it is necessary to allow abortion up to 22nd week of gestation. Such abortion can be allowed upon the request of one of intending parents or both of them. This conclusion is based on the decision of the European Court of Human Rights in the case *Evans v. United Kingdom*, where the court weighed the right of the applicant to be a genetic mother and the right of her partner not to procreate. Given that the applicant was duly informed that the partner could waive his consent to use cryopreserved embryos at any time, the court held that there has been no violation of the applicant's right, foreseen by the Art. 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Thus, the right not to procreate is supported and recognized by the case law of the European Court of Human Rights.

When *partial ectogenesis* takes place (i.e. when the pregnancy starts in a natural way and the foetus is transferred to the artificial womb at some point), abortion of the foetus developed in the artificial womb, can take place up to 22nd week of gestation. The author believes that such approach is justified, because of the physical and emotional pressure the woman feels when carrying the child at the beginning of the pregnancy.

It is suggested that the current Ukrainian legislation should not prohibit the abortion of the foetus developed in the artificial womb, otherwise this rule will contradict the internationally recognized principle of primacy of the human being and will make impossible exercising of reproductive rights (i.e. the right not to procreate).

Key words: method of artificial womb, abortion of the foetus, consent of the husband to abortion, reproductive rights, case law of the European Court of Human Rights, bioethical principle of primacy of the human being.